

Kunst som uttrykksform i arbeid med enslige mindreårige flyktninger

Høgskolen i Oslo og Akershus, Fakultet for samfunnsfag

Bacheloroppgave i barnevernspedagogikk, våren 2017

Kandidatnummer: 167

Antall ord i oppgaven: 9313

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	3
1.2 Problemstilling og avgrensning	4
1.3 Utdypning av problemstilling	4
1.4 Begrunnelse for valg av problemstilling og faglig relevans.....	5
1.4.2 Rettslige rammer	6
2 Valg av metode og fremgangsmåte	8
2.1 Metode- og kildekritikk	8
3 Hvem er de enslige mindreårige flyktingene?.....	9
3.1 Migrasjonens betydning for identiteten	9
3.2 Traumer	10
3.3 Språk og kommunikasjon	11
4. Et sosialpedagogisk utgangspunkt	12
4.1 Miljøterapi	12
4.2 Anerkjennelse og godkjenning	13
5 Å styrke sterke sider.....	15
5.1 Selvtillit - en bærebjelke for positiv utvikling.....	15
5.2 Resiliens.....	15
5.3 Narrativ.....	17
6. Kreativitet som metode	18
6.2 Kreativitet som redskap for narrativ	19
6.3 Rammer for kreativ metode.....	20
6.3 Metaforer	21
6.3 Gruppeterapi med enslige mindreårige.....	22
7 Utfordringer og muligheter	23
8. Avslutning	25
7. Litteraturliste	27
8. Selvvalgt pensum - fordypningsverksted	28

1. Innledning

Enslige mindreårige flyktninger defineres som barn på flukt uten følge av foreldre eller andre voksne tillitspersoner (NOU 2011, 10, 31). De står alene og har etterlatt en strabasiøs og ofte traumatisk flukt gjennom mange land før de endelig ankommer Norge. Når de er framme og søker asyl, blir en del av dem tatt hånd om av barnevernet. Dersom de får oppholdstillatelse vil de bli plassert i en kommune der de fleste fordeles på bokollektiv for enslige mindreårige flyktninger¹.

Barn og unge utsatt for alvorlige overgrep og traumer, mangler ofte ord for de vonde erfaringene (Sjølie 2006). Når de i tillegg er i et nytt land med en helt annen kultur og et annet språk, kan det utfordre mulighetene for å lege sår etterlatt av traumatiske opplevelser. Anne Jansen (2013) hevder at barn og unge som har hatt en vanskelig oppvekst ofte er flinkere i historiefortelling enn de som har vokst om i trygge omgivelser, fordi disse har et større behov for å finne mening i det som har gått galt. Men hvordan skal de enslige mindreårige fortelle historier på et språk de ikke kan? Og hvordan skal de fortelle noe som generelt er vanskelig å sette ord på?

I denne oppgaven ønsker jeg å belyse kunst og kreative metoder, slik som kunst- og uttrykksterapi som mulige redskap i terapeutisk behandling av enslige mindreårige flyktninger. Kunst kan bety mange ting og hva som egentlig er kunst er en evig diskusjon. Det store norske leksikon definerer kunst som blant annet «...*det skapende eller utøvende, tolkende estetisk virksomhet, for eksempel dans, musikk, litteratur og billedkunst.*»² Kunst- og uttrykksterapi (KUT) er en terapiform hvor man primært legger vekt på kommunikasjon gjennom kunstneriske uttrykk som bilde, bevegelse, musikk, sang, poesi og drama (Meyer 2007, 45). I oppgaven ønsker jeg å snakke om kunst og kreative metoder som en forlengelse av språket, som et virkemiddel for historiefortelling og redskap for relasjonsbygging.

---

¹ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Barn_pa_flukt/Enslige_mindrearige_asylsokere_EMA/

² <https://snl.no/kunst>

1.2 Problemstilling og avgrensning

Jeg skal i denne oppgaven utforske følgende problemstilling

Hvordan kan barnevernspedagogen bruke kunst i arbeid med enslige mindreårige flyktninger?

Gjennom oppgaven og dets problemstilling ønsker jeg å se på hvordan barnevernspedagogen kan bruke kunst som redskap i arbeid med enslige mindreårige flyktninger og om kunst- og uttrykksterapi (KUT) kan være et verktøy for traumebehandling. Oppgaven begrenses til å innlemme arbeid med ungdom mellom 15 og 18 år som har fått oppholdstillatelse og blitt plassert i en kommune. De asylsøkende barna under asylprosessen og de under 15 har mer enn noe annet behov for kontinuitet, stabilitet og forutsigbarhet (Olkowska og Landmark red. 2016). Kompleksiteten i disse barnas situasjon er for omfattende til å kunne dekkes i denne oppgaven og vil dermed ikke bli belyst i noe særlig grad.

Det skal presiseres at det er en forskjell på enslige mindreårige *flyktninger* og enslige mindreårige *asylsøkere*. Sistnevnte er enslige mindreårige som enda ikke har fått sin asylsøknad ferdigbehandlet og lever i uvisshet om de blir sendt tilbake til hjemlandet eller får bli i Norge.

1.3 Utdypning av problemstilling

Gjennom oppgavens problemstilling ønsker jeg å belyse flere spørsmål, herunder:

- Hvilken betydning har alder og kjønn for muligheten til å skape endring hos enslige mindreårige flyktninger?
- Er det noen utfordringer ved å bruke kunst i arbeid med enslige mindreårige flyktninger?

Jeg ønsker å utforske problemstillingen ved å belyse noen fakta om de enslige mindreårige, se nærmere på betydningen av migrasjon, identitet og språk og hva tilværelsen som flyktning har å si for deres utviklingsmuligheter. Jeg ønsker også å se nærmere på barnevernspedagogens muligheter og utfordringer ved å benytte seg av kunst- og uttrykksterapi i arbeid med denne gruppen barn og unge og samtidig se på betydningen av narrativ. Andre relevante momenter

vil være en drøfting av resiliens og traumer. Disse og andre sentrale begrep vil bli forklart underveis i oppgaven.

1.4 Begrunnelse for valg av problemstilling og faglig relevans

Min motivasjon for å skrive denne oppgaven er todelt. For det første har jeg en kunstfaglig bakgrunn. Kunst som fagfelt krever at man tilegner seg tekniske og estetiske ferdigheter og lærer å sette ord på og forklare/forsvare kunsten man skaper. Man blir kjent med og utvikler sitt personlige estetiske uttrykk og blir gjort bevisst på personlige verdier og følelser. Dette krever at man tar en nærmere titt på seg selv og hvem man er, hvorfor man er den man er og hvilke forutsetninger man har. Jeg vil påstå at slike spørsmål er allmenngyldige for å vokse som et bevisst menneske. Det er også spørsmål og tankeprosesser som går igjen i de fleste yrkene, også hos barnevernspedagogen.

Programplanen for bachelor i barnevernspedagogikk vektlegger at studenten ved avsluttet studium skal inneha kunnskap om «*hvordan lek og kreative aktiviteter kan åpne for å fremme vekst og utvikling*» (Rammeplanen 2016/2017, 24). Det vektlegges også å:

- være bevisst på egne kreative muligheter og søke etter kreative løsninger i profesjonell samhandling med barn og unge
- ha erfaring med ulike kreative uttrykksformer og hvordan de kan fremme positiv utvikling hos barn, unge og deres familie

(Rammeplanen 2016/2017, 18)

Den andre dele av motivasjonen er både faglig og personlig. Faglig ligger min interesse i å ta for meg komplekse problemstillinger, og det er ikke mangel på kompleksitet i arbeid med enslige mindreårige flyktninger. Deres situasjon skiller seg fra andre minoritetsgrupper og andre flyktninger, fordi de er barn når de flykter og de kommer alene. Jeg har også hatt praksis på et transittmottak for enslige mindreårige flyktninger, noe som har skapt et engasjement i meg for denne gruppen barn og unge. Personlig ligger min interesse i egne erfaringer, da jeg selv er tidligere flyktning fra Balkan og kom til Norge med min familie i 1998. Selv om jeg hadde den fordel av å ha foreldre og søsken med meg under flukten, kjenner jeg til følelsen av en rotløs tilværelse, en konstant uvisshet om framtiden som flyktning og asylsøker.

Arbeid med enslige mindreårige flyktninger er relevant for barnevernspedagogen.

Rammeplanen krever «*kunnskap om barnevernets ansvar for enslige mindreårige asylsøkere, menneskehandel og tvangsekteskap*» (Rammeplan 2016-2017, 38).

1.4.1 Rettslige rammer

Barne-, ungdoms- og familieetaten tilbyr opphold på omsorgssentre i statlig eller privat regi for enslige mindreårige asylsøkere, mens deres asylsøknad behandles hos utlendingsdirektoratet. Enslige mindreårige asylsøkere under 15 år plasseres etter barnevernloven av 30. mai 2008 nr. 5A om omsorgssentre for mindreårige.

§ 5A-1. Opphold på omsorgssenter for mindreårige

Barne-, ungdoms- og familieetaten skal gi barn som har kommet til riket og søkt asyl uten foreldre eller andre med foreldreansvar, tilbud om opphold på et omsorgssenter for mindreårige.

Tilbudet skal gjelde fra barnet blir overført fra utlendingsmyndighetene til Barne-, ungdoms- og familieetaten frem til det blir bosatt i en kommune eller forlater riket.

Bestemmelsen gjelder barn som er under 15 år når asylsøknaden fremmes. For barn over 15 år gjelder bestemmelsen fra den tid Kongen bestemmer.

På omsorgssentrene får barna tett oppfølging av miljøarbeidere og barnet kartlegges og dets behov med tanke på fremtidig bosetting i en kommune jfr. 30. mai 2008 § 5A-6 om karlegging

Omsorgssenteret skal i løpet av barnets opphold på senteret foreta en kartlegging av barnets situasjon og behov som grunnlag for en etterfølgende bosetting i en kommune.

Kartleggingen skal utarbeides i samarbeid med barnet. Oversendelse av kartleggingen til aktuelle myndigheter forutsetter skriftlig samtykke.

Dersom de får deres asylsøknad godkjent bosettes de i en kommune. Barnevernlovens av 17. juni 2005 § 3-4 spesifiserer kommunens ansvar ved bosetting av enslige mindreårige, hvor kommunen skal foreta en vurdering av den enkeltes behov:

Ved bosetting av enslige mindreårige som har framsatt søknad om asyl eller som har fått opphold på grunnlag av slik søknad, skal kommunen foreta en vurdering av den enkeltes behov og på denne bakgrunn tilby egnet botiltak. Kongen kan gi forskrift om kommunens oppgaver knyttet til bosetting.

Dersom kommunen i forbindelse med vurderingen etter første ledd finner rimelig grunn til å anta at det foreligger forhold som kan gi grunnlag for tiltak etter kapittel 4, skal barneverntjenesten undersøke forholdet, jf. § 4-3.

Enslige mindreårige over 15 kan bli plassert i bofellesskap for enslige mindreårige flyktninger, hybel med tilsyn og familiehjem/fosterhjem. Både private og kommunale aktører tilbyr barneverfaglig kompetanse i bofellesskapene, som er døgnbemannet eller turnusordning. Av de 487 enslige mindreårige bosatt i kommuner av Barne- ungdoms- og familiedirektoratet (BUFDIR) i 2016, ble 73 % plassert i et døgnbemannet bofellesskap med andre barn mens 20 % ble bosatt i fosterhjem³. Et bofellesskap er et døgnbemannet fellesskap eller fellesskap med turnusordning der 3-5 ungdommer som bor sammen.

Kommunen velger hvorvidt de ønsker å forankre arbeidet i flyktning- eller barneverntjenesten. En kartlegging gjennomført av Econ (2007, 43) viste at 53 prosent av kommunene hadde lagt ansvaret til barneverntjenesten, mens 45 prosent hadde lagt det til flyktning tjenesten. I de øvrige tre prosentene ble ansvaret lagt på private bofellesskap. Kommuner benytter ulike paragrafer ved bosetting, noe som gir ulike krav til kvalitet, faglig kompetanse, oppfølging og tilsyn (ibid.). Econ sin undersøkelse viser videre at kommunene som ikke bosatte de enslige mindreårige med hjemmel i barnevernloven begrunnet avgjørelsen med at de enslige mindreårige var over 15 år, fungerte godt sosialt og uansett kom til å flytte på hybler når de var 18-19 år (ibid.). Det kan stilles spørsmål ved om den samme argumentasjonen ville blitt brukt overfor etnisk norske barn uten omsorgspersoner.

Argumentasjonens gyldighet burde også settes opp mot barnekonvensjonen, som understreker viktigheten av at det føres tilsyn med omsorgen og eventuelle fysiske og psykiske behandlingen flyktningbarna får. I tillegg skal myndighetene periodevis vurdere om tjenestene barnet tilbys er i tråd med de målsettinger og føringer som er lagt for arbeidet med denne gruppen barn og unge. I barnekonvensjonens artikkel 3 punkt 3 står det:

Partene skal sikre at de institusjoner og tjenester som har ansvaret for barns omsorg eller beskyttelse, retter seg etter de standarder som er fastsatt av de kompetente myndigheter, særlig med hensyn til sikkerhet, helse, personalets antall og kvalifikasjoner samt kvalifisert tilsyn.⁴

---

³ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Barn_pa_flukt/Enslige_mindreareige_asylsokere_EMA/ (29.04.2017)

⁴ https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf (29.04.2017)

2 Valg av metode og fremgangsmåte

Jeg har valgt litteraturstudium som metodisk tilnærming, det vil si en orientering og tolkning av litteraturen som finnes om et bestemt temaområde. Målet med dette er å få en økt forståelse innen temaet, og/eller avdekke potensielle forbedringsområder. (Dalland 2007, 223). Ved å studere materialet om disse temaene kan jeg gjøre en vurdering av hva som vil være relevant for å belyse min problemstilling på best mulig måte. Ved å jobbe med denne oppgaven har jeg som mål å både få en større forståelse av oppgavens tema, samt finne ut hvordan jeg som barnevernspedagog kan benytte kunnskapen i arbeid med enslige mindreårige flyktninger.

Jeg vil i denne oppgaven gå ut ifra en hermeneutisk tilnærming. Hermeneutikk handler om å forstå helheten i et fenomen og er en kunnskap som bidrar til å forstå den hjelpetrengende (Dalland 2007, 53-56). Pensumlitteraturen for barnevernsutdanningen tilbyr rikelig med informasjon om traumer, arbeid med minoriteter og psykologi, men er noe mangelfull når det kommer til tema enslige mindreårige. Jeg har derfor også sett på litteratur fra bachelor utdanningen sosialt arbeid, der jeg har funnet noe relevant fagstoff. For å forholde meg til oppdatert og relevant informasjon om enslige mindreårige har jeg også blant annet tatt for meg rapporter fra BUFDIR og IMDI.

2.1 Metode- og kildekritikk

Litteraturstudie er en tilnærming som både har fordeler og ulemper. En potensiell fallgrube ved å bruke andres empiri kan være at informasjonen bærer preg av forfatterens personlige tolkninger og at stoffet dermed er «farget» av forfatterens egne erfaringer og kunnskap. På den andre side har forfatterne jeg har valgt å bruke som kilder, solide faglige bakgrunn, noe som gjør at jeg vurderer deres funn som relevante for min oppgave. Jeg har forsøkt å være bevisst på å trekke fram den litteraturen som er relevant for min problemstilling samtidig som jeg har prøvd å unnlate den litteraturen som ikke har relevans. Det kan være at jeg med dette har oversett relevant litteratur som burde vært med og kanskje tatt med noe som ikke er relevant, likevel mener jeg at min egen tolkning og mine refleksjoner bidrar til å gjøre oppgaven til min egen og at jeg dermed setter lys på de temaene som opptar meg. Oppgaven er bygget på gjennomgående drøfting der sentral litteratur knyttes opp mot problemstillingen underveis.

3 Hvem er de enslige mindreårige flyktningene?

Enslige mindreårige flyktninger som gruppe har vokst de siste årene, i takt med den siste store flyktning bølgen i 2015⁵. I løpet av 2015 søkte 5 480 barn og unge asyl i Norge alene, uten følge av foreldre. Dette er det høyeste antallet enslige mindreårige søkere i Norge noen gang, og er mer enn en firedobling sammenlignet med 2014⁵. De aller fleste som søker asyl som enslig mindreårig, oppgir at de er mellom 15 og 17 år. Det er langt flere gutter enn jenter som søker asyl som enslig mindreårig. 65 % av de enslige mindreårige asylsøkerne kom fra Afghanistan, ytterligere 26 % kom fra Eritrea, Syria og Somalia⁵. De fleste enslige mindreårige asylsøkere får innvilget oppholdstillatelse i Norge, enten via flyktningstatus eller opphold på humanitært grunnlag³. Majoriteten, både de under 15 og de mellom 15 og 18 bosettes i bofellesskap etter at de har fått oppholdstillatelse⁶. Her bor 3 – 6 ungdommer sammen i fellesskap som enten er døgnbemannet eller har turnusordninger.

De enslige mindreårige har vært ofre for vold overgrep og utnyttelse.⁷ I en levekårsundersøkelse for barn i asylsøkerfasen (Berg og Tronstad, 2015) oppgir de at de har behov for både emosjonell og praktisk omsorg i hverdagen. For å ivareta disse behovene, mener forskerne bak undersøkelsen at det er viktig å sikre både barnevernfaglig, flyktningfaglig og psykologisk kompetanse blant de ansatte som jobber med de enslige mindreårige.

3.1 Migrasjonens betydning for identiteten

Migrasjon og eksil er en kompleks psykososial prosess som kan påvirke migrantens selvoppfattelse og identitet (Skytte 2008, 97). I psykologisk forstand er identitetsfølelsen en samlet integrering av de mentale representasjoner av en selv i relasjon til andre (Haavind og Øvreide red. 2008, 215). Identitetsfølelsen til de enslige mindreårige kan bli satt på prøve når de står alene i et nytt land, uten foreldre eller annet nettverk. Marianne Skytte (2008, 128-129) skriver at de fleste innvanderne, uavhengig av om de har kommet til Norge på bakgrunn av krig eller andre grunner for migrasjon ofte har vært utsatt for en betydelig og sammensatt andel av tap; tap av et sosialt nettverk, muligheten til å bruke sitt eget morsmål i det daglige, tap av sosial anerkjennelse, status og kulturell identitet. Omfanget av disse tapene kan føre til at sorgprosessen for de enslige mindreårige blir vanskelig og tidkrevende, samtidig som det

⁵ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Barn_pa_flukt/Enslige_mindrearige_asylsokere_EMA/ (28.04.2017)

⁶ <https://www.fylkesmannen.no/PageFiles/841519/Bosetting%20av%20enslige%20mindre%C3%A5rige%20flyktninger%20-%20Bufdir.pdf> (28.04.2017)

⁷ <https://www.reddbarna.no/nyheter/smuglere-utnytter-barn-paa-flukt> (28.04.2017)

utfordrer måten de ser, tenker og reflekter om seg selv på (Varvin 2003, 176). De enslige mindreårige har forlatt sitt hjemland på egenhånd og begitt seg på en farefull reise. Noen har også kanskje mistet familiemedlemmer og foreldre før flukten eller underveis. I det nye landet må de definere seg selv i en ny samfunnsmessig kontekst. Det som tidligere var identitetsbekreftende forhold kan være borte eller ikke lenger relevante i den nye konteksten (Skytte 2008). EN slik tilværelse kan bryte ned ungdommens hele bilde av verden og gjøre det vanskelig for han å finne bekreftelse for det bildet han hadde av seg selv før flukten (ibid.). Det kan sørge for at det oppstår en indre konflikt i ungdommens indre tanker på hvem han var og hvem han er i det nye landet og i det nye miljøet (Varvin 2003,176).

3.2 Traumer

En traumatisk hendelse defineres som det å oppleve, være vitne til, eller bli konfrontert med en eller flere hendelser som involverer død eller trussel om død, alvorlig skade, eller trussel mot egen eller andres fysiske integritet og som skaper intense følelser av frykt, skrekk eller hjelpeløshet (Haavind og Øvreeide red. 2008, 295). Et traume er altså en eller flere hendelser som kjennetegnes ved at de representerer en alvorlig trussel mot eget eller andres liv. I tillegg skal hendelsen ha gjort et vesentlig emosjonelt inntrykk ved å ha fremkalt frykt eller hjelpeløshet (Haavind og Øvreeide red. 2008, 295-296). Studier viser at en stor andel flyktninger har opplevd forfølgelse, tortur, seksuelle overgrep, krig, vold og tap av foreldre eller andre nære familiemedlemmer og plages hyppig av depresjon, angst og post traumatisk stress (Oppedal, Seglem og Jensen, 2009). Traumer kan være skadelige og emosjonelt belastende, samtidig som de kan forårsake alvorlige og langsiktige helseproblemer for den traumatiserte (Dyregrov 2010).

Symptomene som ofte viser seg etter opplevde traumer og som knytter seg til PTSD (Post Traumatic Stress Disorder) er:

- Gjenopplevelse: dette omfatter blant annet påtrengende minner, tilbakevendende mareritt, fysisk ubehag eller uro i situasjoner som minner om hendelsen
- Unngåelse/nummenhet: omfatter unngåelse av tanker, følelser, aktiviteter, mennesker eller steder som vekker minner; vansker med å huske viktige aspekter ved situasjonen; følelse av avstand til andre mennesker; et begrenset følelsesspekter og forkortet fremtidsperspektiv.
- Aktivering: omfatter blant annet problemer med å sove, sinne, irritasjon, konsentrasjonsvansker, hyper-årvåkenhet og oversensitivitet på overraskede stimuli.

(Haavind og Øvreeide red. 2008, 296).

I møte med traumatiserte flyktningbarn kreves en terapeutisk tilnærming. De er dobbelt belastet, delvis av opplevelsene før og under flukten og delvis på grunn av tilværelsen som en fremmed i et nytt land (Berg-Frykholm 2008, 31). Denne dobbeltheten fører til at mange flyktninger, også enslige mindreårige lever i både indre og ytre kaos (ibid.). Atle Dyregrov (2010:61) hevder at det er en forbindelse mellom åpen kommunikasjon om traumatiske hendelser og ens evne til å mestre tilværelsen etter opplevde traumer. Sjølie (2006) påpeker på den andre siden at traumatiske hendelser ofte kan være så vonde at det for den traumatiserte kan være vanskelig å sette ord på det. Samtidig kommer de enslige mindreårige fra land hvor «snakketerapi» kanskje ikke er vanlig og det å sitte og dele sine dypeste følelser med en fremmed behandler kan virke skremmende (Meyer 2007).

3.3 Språk og kommunikasjon

Å komme til Norge som ungdom og lære seg norsk er et krevende stykke arbeid. Å lære sitt eget språk har tatt mange år og fra tid til annen lærer vi også nye ord og uttrykk. Å lære et helt nytt eller fremmed språk er dermed å starte helt fra bunnen av. Man blir nødt til å både forstå og prøve å uttrykke seg på et språk som er bygget opp på en annen måte, har en annen melodi og andre måter å se omgivelsen på (Dahl 2008, 82). Det nye språket er knyttet til et helt annet meningsunivers (Dahl 2008, 82). I arbeid med enslige mindreårige flyktninger, som snakker afghansk, somalisk eller persisk kan det være lurt å være bevisst at vi kanskje ikke bruker språket på samme måte, selv når de enslige mindreårige har lært seg norsk. Øyvind Dahl (2008, 82) mener at dette kommer av at vi ikke kjenner tilstrekkelig til hverandres kultur, religion og levemåter og dermed kan misforstå hverandre selv om vi bruker det samme språket for å kommunisere.

Å lære seg et språk krever en utvikling i både orale, kulturelle og sosiale ferdigheter. Vi kan si at kultur og språk henger nøye sammen og på mange måter kan språket være en inngang til samhandling med folk fra det nye landet og tilhørighet. Å lære et fremmed språk kan bli å lære å tenke på nytt (Dahl 2008, 90). Noen forskere hevder at 50 – 80% av den informasjonen som overføres i samhandling mellom mennesker overføres ved hjelp av nonverbale tegn og signaler (Dahl 2008, 111). Nonverbal kommunikasjon, altså det å formidle eller si noe uten ord, har flere former. Det er mye en person kan si uten å si noe, gjennom kroppsspråk, ansiktsuttrykk, blikk, gester, kroppstilling og mye mer. Alle disse nonverbale kommunikasjonsformene kan variere fra kultur til kultur og land til land. I Norge håndhilser

vi på nye mennesker, mens det i Japan for eksempel er vanlig at man hilser ved å bøye seg for hverandre. Det kan ta tid før man lærer seg de kulturelle aspektene ved kommunikasjonsformen til den andre. I arbeid med enslige mindreårige burde man derfor både være bevisst på ungdommens kulturelle betingelser og sine egne.

Det å snakke om vonde opplevelser og bearbeide dem må ansees som en nødvendighet, men hvordan skal man snakke om det vonde, når man fortsatt er i en prosess der man prøver å lære det norske språket og den norske kulturen å kjenne? Det kan være utilstrekkelig å bruke en tolk under terapi. For det første kan det ta bort noe av den personlige relasjonen til ungdommen. For det andre kan vesentlige deler av budskapet bli bordet når språkene refererer til ulike kategorier og ulike sosiale og kulturelle kontekster, og når alminnelig språkbruk er forskjellig (Dahl 2008, 83). Mye av det de enslige mindreårige prøver å formidle kan gå tapt eller bli skrelt bort ved bruk av tolk.

4. Et sosialpedagogisk utgangspunkt

Alt sosialpedagogisk arbeid med barn og unge begynner med relasjon. Arbeidet barnevernspedagogen gjør finner sted i relasjonen hun skaper til barnet eller ungdommen og det viktigste redskapet hun har i arbeidet er seg selv (Storø 2008, 99). Sosialpedagogisk arbeid kan sies å være endringsarbeid, der en gjennom intervensjoner forsøker å re-oppdra barn og unge (Storø 2008, 37). Erik Larsen sammenfatter sosialpedagogisk arbeid som å ”*skape muligheter for at barn og unge i sin situasjon kan arbeide med sin forandring og utvikling.*” (Larsen 2004, 21). Madsen skriver at sosialpedagogikk er ”*å skape vilkår for sosial deltakelse i anerkjente fellesskap*” (Madsen 2006, 19). Vi kan si at sosialpedagogisk arbeid tar utgangspunkt i barn og unges situasjon, og forsøker å skape en forandring som gjør tilværelsen håndterbar for dem. Denne endringen vil få best vekstvilkår hvis barnevernspedagogen legger til rette for at ungdommen selv kan jobbe med egen endring, i motsetning til å tvinge fram endring gjennom korrigerende. Det betyr likevel ikke at barnevernspedagogen ikke skal være deltakende i den unges prosess, da intervensjoner krever bruk av sitt viktigste verktøy, seg selv.

4.1 Miljøterapi

Miljøterapi brukes i institusjonsarbeid med barn og unge og beskriver en interaksjon mellom miljøterapeut og bruker som er preget av miljøterapeutens planlagte, tilrettelagte og

systematiske bruk av det som skjer i samspillet mellom bruker og miljøterapeut i miljøet, i «her og nå»-situasjonen. (Erik Larsen 2004). Som tidligere nevnt plasseres den største andel enslige mindreårige over 15 i bofellesskap sammen med andre enslige mindreårige der er det døgnbemanning, eller turnusordning (IMDI 2014). Her ligger forholdene til rette for at de ansatte kan etablere faste rutiner og skape en hverdag sammen med ungdommene. En rapport utgitt av Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) i 2016 viser at disse mulighetene særlig er tilstede for de bofellesskap hvor det er ansatte til stede gjennom hele døgnet (Berg, Garvik og Paulsen 2016). Det fremheves som positivt at det er et voksent nærvær og flere mener at et tydelig nærvær i etableringsfasen er avgjørende for at de enslige mindreårige skal føle trygghet og kunne være åpen for miljøterapeutisk arbeid (ibid.).

For at det terapeutiske arbeidet skal kunne forstås som miljøterapi må det kunne begrunnes faglig, være planlagt, nyttiggjøre seg samhandling i samspill med omgivelsene, bidra til fysisk, psykisk og sosial vekst og være preget av omsorg, anerkjennelse og respekt for menneskets egenverd og integritet (Larsen 2004). At miljøterapi er en terapeutisk virksomhet, innebærer at den har en terapeutisk hensikt med en terapeutisk virkning. Miljøterapien må kunne begrunnes, og den må bygge på anerkjente faglige teorier og metoder. Planlegging av miljøterapien innebærer at den skal kunne beskrives før den iverksettes (Larsen 2004). Det handler blant annet om å arbeide for å motvirke at arbeidet består av tilfeldigheter. Samtidig må terapeuten være i stand til å utnytte uforutsette muligheter når de oppstår. Miljøterapien må derfor også gi rom til terapeutisk spontanitet.

Enslig mindreårige flyktninger kan vise tegn til vansker for å regulere nærhet og avstand, noe som kan være symptomer på alvorlige tilstander. Det kan også være et uttrykk for behov for å bare være en «typisk» tenåring. Det kan være en fare for å tolke den enslige mindreårige feil og mistolke vanlige tenårings «symptomer» med symptomer av traumer fra flyktning tilværelsen. Som miljøterapeut må man kunne stoppe opp og samtidig la seg bli ført til å undre og utforske (Olkowska og Landmark red. 2016, 177).

4.2 Anerkjennelse og godkjennelse

Bowlby gjengitt i Løvlie Schibbye påpekte at barn trenger en trygg base for å tørre å utforske omverden (Løvlie Schibbye 2006, 256). Dette handler om en ide om at barn og unge trenger trygghet for å kunne utforske smertefulle følelser. Den anerkjennende terapeut er en trygg tilknytningsperson i den forstand at hun er emosjonelt tilgjengelig (ibid.). Jeg forstår

anerkjennelse som det å føle seg sett og forstått, og at det en selv forstår blir gjort gyldig gjennom den andres forståelse. Det er det å være nysgjerrig, åpen og ydmyk og å skape trygge rammer rundt samhandlingen med andre. Anerkjennelse handler om at enhver person skal ha rett til å ha sin egen opplevelse av en situasjon. Det kan virke som at nettopp det å få lov å ha sin egen opplevelse kan bidra til å forandre opplevelsen, dermed kan det sies at relasjoner som er preget av anerkjennelse er utviklingsskapende for både voksne og barn (Løvlie Schibbye 2006, 259). I følge Løvlie Schibbye (2006) er anerkjennelse bare mulig dersom individet har tilgang til sin egen subjektivitet og derfor har muligheten til å forstå den andres subjektive verden (ibid.).

Lektor i pedagogikk Amela Pacuka holdt et foredrag om «kulturforståelse og flerkulturelt møte» under fordypningsverkstedet om barn i et minoritetsperspektiv og gjenga kultursosiolog Walter Kempler's teori om anerkjennelse versus godkjennelse. Pacuka gjengir Kempler's påstand om at godkjennelse ofte forveksles med anerkjennelse, men at dens virkning er helt motsatt: anerkjennelse inspirerer til utvikling av en bevisst og intergrert personlighet, mens godkjennelse skaper en splittelse av ens identitet. Godkjennelse legger føringer for en norm utenfor barnet, som barnet oppfordres til å måle seg etter. Resultatet kan i følge Kempler være at godkjente barn presses til å dele seg mellom hvem de er og hvem det forventes at de skal være. De lærer gadvis en adferd som representerer en del av dem i stedet for å kultivere en adferd som uttrykker hvem de faktisk er (Kempler gjenngitt av Pacuka, foredrag 23.01.2017). Det skal likevel sies at godkjennelse ikke nødvendigvis bare er et onde. I relasjon til andre vil vi alltid til en viss grad regulere våre egne behov og forventninger for å møte den andre på en felles platform. Som barnevernspedagog i arbeid med utsatte barn og unge skal det likevel være anerkjennelse som er rådende.

Anerkjennelse er et fenomen som ikke kan reduseres til en brikke i kommunikasjon. Det er en grunnleggende holdning som bør ligge til grunn i all relasjonell kontakt. Anerkjennelse er en dynamisk prosess som er i konstant endring. Mange enslige mindreårige flyktninger har med seg komplekse traumer og erfaringer mange av oss ikke en gang kan forestille oss, desto viktigere må det dermed være å opprettholde en anerkjennende holdning i arbeid med denne gruppen barn og unge. Løvlie Schibbye (2002) hevder at en terapeutisk atmosfære preget av anerkjennelse inneholder elementer som: lytting, forståelse, aksept og toleranse og bekræftelse. Hver for seg er de ingenting, det er summen av disse som utgjør helheten (Løvlie Schibbye 2002).

5 Å styrke sterke sider

De enslige mindreårige ungdommen har mistet mye av sin identitet og sin plass i verden slik de kjente den før flukten. Som barnevernspedagog kan det være viktig å søke etter arbeidsmetoder som bidrar til å bygge opp under eksisterende muligheter og på den måten å styrke de sider ved ungdommen som står for fall. I dette kapitlet vil jeg se på noen faktorer for positiv utvikling.

5.1 Selvtillit - en bærebjelke for positiv utvikling

Selvtillit har betydning for evnen til problemløsning og selvhjelp og kampen om en god selvoppfatning er derfor viktig. Halldis Leira (2003) reiser et viktig spørsmål som kan være relevant i arbeid med enslige mindreårige flyktninger: «*Hvordan styrke selvtillit og pågangsmot, og svekke selvforakt og resignasjon?*» (Leira 2003, 14). Selvoppfatningen hevder Leira (2003, 21) er ikke tilstede i de teoretiske retningene som kun fokuserer på atferd og kan dermed by på et etisk problem. Dersom vi mangler fagbegreper for klientens indre dialog, vil det kunne gjøre oss blinde for hans/hennes selvoppfatning, trivsel, mismot og glede (ibid.). Det kan i sin tur føre til at ungdommen oppfattes som et tomt skall som vi skal fylle med innhold, i stedet for å se et menneske med forhistorie og individuelle forutsetninger.

Det finnes mange definisjoner og teorier om «selvet». Leira (2003) sin definisjon er et indre forhold mellom hva vi synes om oss selv og hvilken atferd vi velger (Leira 2003, 22).

Selvforakt gir håpløshet og selvtillit gir kraft til pågangsmot. Som tidligere nevnt har migrasjon en potensiell evne til å bryte ned de enslige mindreåriges selvbilde, identitet og tilhørighet. Det må ansees som nødvendig å jobbe for å prøve å gjenopprette noen av disse tapene hos de enslige mindreårige, når de er så viktige for deres vekst og utvikling.

5.2 Resiliens

En rapport utarbeidet av Folkehelseinstituttet viser at 66 prosent enslige mindreårige asylsøkere i alderen 15-22 år har betydelige depressive plager etter bosetting (Oppedal, Seglem og Jensen 2009, 19). Flere forteller at de er plaget av mareritt og en vedvarende frykt, og at dette gjør det vanskelig å konsentrere seg på skolen og fungere i hverdagen (ibid.) Likevel klarer mange seg bra på tross av påkjenningene og erfaringene de har gjort, noe som kan peke på en iboende resiliens (Varvin 2015, 210). Resiliens er et begrep som blir brukt om personer som har vært utsatt for vesentlig belastning, men som til tross for denne belastningen

har utviklet seg normalt og fungerer godt (Waaktaar og Christie 2004, 17). Waaktaar og Christie (2004) påpeker at det er en overhyppighet av kreativ aktivitet hos resiliente personer. Kreativitetsfaktorer beskrives med to underformer: Den kunstneriske formen, det vil si symboliserende aktiviteter slik som for eksempel dans, musikk, billedkunst og så videre (Waaktaar og Christie 2004, 21). Den andre formen for kreativitet er av noen kalt "systemskapende" og finnes blant annet hos forskere ved universitetene (ibid.). Gjennom belastningene i oppveksten synes disse personene å ha blitt spesielt gode til å se system og orden i tilsynelatende kaos. Evnen til å gjennomskue sammenhenger i store, komplekse felt har gjort noen personer resiliente fordi de har kunnet utvikle nye teorier innenfor sine fagfelt (ibid.).

En annen beskyttende effekt for ungdom som lever under belastninger i familie eller nærmiljø, synes det å ha tilhørighet i en gruppe med jevnaldrende å være viktig (Waaktaar og Christie, 2004, 23). Det er vanlig å betrakte gruppedannelse hos ungdom som et problem, men det blir først en risikofaktor dersom gruppen velger verdier og handlemåter som er i sterk opposisjon til storsamfunnets normer (ibid.). Under min praksis på et transittmottak for enslige mindreårige asylsøkere var mange av ungdommene på mottaket fra Afghanistan. Det hadde dannet seg grupperinger mellom de som fortsatte å praktisere Islam slik de hadde tatt det med seg fra hjemmelagdet og de som hadde begynt å falle fra religionen. Den mer religiøse gruppen forsøkte å utøve press på de ungdommene som ikke lenger ville be de obligatoriske bønnene eller faste under ramadan.

Denne situasjonen utviste et dilemma. Den religiøse gruppens behov for å holde fast ved hjemlandets religion kunne sees som et forsøk på å unngå å miste sin identitet og deres kontroll ovenfor de ungdommene som et forsøk på å ikke tiltatte at gruppen ble splittet. De ungdommene som ønsket å rive seg løs av hjemlandets tradisjoner for utøvelse av religion kan tenkes at på sin side forsøkte å tilegne seg norske verdier i et forsøk på å finne en ny tilhørighet i storsamfunnet. Det gjaldt å anerkjenne den religiøse gruppens behov for å utøve sin religion og tradisjoner, men samtidig støtte opp under den andre gruppens rettighet til å velge en annen vei, uten at personalet hadde noe formening om at den ene eller andre veien var noe bedre. Personalmottaket prøvde i stedet å skape samhold gjennom andre aktiviteter der grupperingene kunne enes, som for eksempel felles feiring av ramadan, der ungdommene fikk satt på musikk fra sitt hjemmelagd og lage tradisjonell mat. Dette kan sees på som en

måte å bruke kreative aktiviteter for å organisere gruppen, for på denne måten å styrke gruppefølelsen og ivareta noe av en identitet (Waaktaar og Christie, 2004).

5.3 Narrativ

Narrativ, altså fortelling, kan ha en funksjon i det å skape seg en identitet utvikle seg. Narrativ brukt i klinisk arbeid handler om å skrive nye historier (Bø og Sæther 2004, 210). Ifølge Jansen (2013) kan narrativ psykologi tilby en måte å forstå selvdannelse på som avviker fra de mer tradisjonelle forståelsesmåtene. Dette perspektivet åpner for å kunne se hvordan barn og unges fortellinger kan være virksomme i forhold til det å drive utvikling og skape fremtidige utviklingsmuligheter. Barn og unge utsatt for overgrep og omsorgssvikt har ifølge Jansen (2013) et større behov for å fortelle historier enn de barn og unge som har at en oppvekst preget av normalitet. Folk i alle kulturer forteller historier om sine liv og erfaringer og historiefortelling kan derfor betraktes som en måte å gjøre historier meningsfulle på. Vi strukturerer og organiserer erfaringer i meningsfulle hendelser og definerer og kommuniserer disse hendelsene ved hjelp av narrativ (Haavind og Øvreeide red. 2008, 51). Bruk av historier eller fortellinger og metaforer kan være nyttig både for å uttrykke følelser, men også for meningsskaping (Dyregrov 2010, 127). Det kan tenkes at det som kjennes vanskelig skaper et behov for historier for å gjøre det forståelig. I kontekst av arbeid med enslige mindreårige flyktninger kan de unge sammen med barnevernspedagogen skape historier som er parallelle med det de har opplevd. Gjennom historiene ungdommene forteller kan vi få innsikt i hvordan de forsøker å finne mening i det som har gått galt og hvordan de forsøker å finne veien videre (Jansen 2007). I miljøterapi vil ungdommenes historier om seg selv og sin hverdag kunne være en inngang til kunnskap om deres forståelse av seg selv og hvilke utviklingsmuligheter som kan skapes i disse narrativ. Narrativ teori gir oss muligheten til å forstå hvilken funksjon disse historiene kan ha i livene til ungdommene og hvordan de kan betraktes som en del av det å etablere eller skape identiteter (Jansen 2007).

Det skal presiseres at det å skape narrativ og fortelle dem handler om å etablere mening av hendelser eller handlinger og å forankre dem i et meningsunivers. Meninger skapes ikke i et vakuum, det som skjer må alltid forstås i relasjon til andre hendelser, andre historier og andre forståelser (Jansen 2007,43). Det innebærer at de historiene vi forteller om oss selv «må treffe» andre og bli godtatt som noe som er sant eller virkelig eller mulig (Jansen 2007,43). Voksne som er til stedet for å hjelpe og understøtte en positiv utvikling hos ungdom har dermed en stor betydning. Barnevernspedagogen som miljøterapeut i bofellesskap for

eksempel har en sentral rolle når de enslig mindreårige skaper sitt selvbylde gjennom narrativ som vi tenker kan være hensiktsmessige i forhold til videre utvikling (Jansen 2007, 48).

6. Kreativitet som metode

Enslige mindreårige som får innvilget oppholdstillatelse og blir bosatt i en kommune, får endelig muligheten til å «begynne på nytt». De kan kjenne en større motivasjon til å ville lære seg det norske språket og integreres i det norske samfunnet, når de vet at de nå får bli. Men å lære seg et nytt språk, med all dets kulturelle betingelse tar tid, tid som den traumatiske bagasjen de har med seg kanskje ikke har. Jeg nevnte tidligere behovet for narrativ hos barn og unge som har hatt et krevende oppvekstforløp. For de enslige mindreårige kan den språklige barrieren bli et hinder i forsøk på å fortelle om sine opplevelser. Det må ansees som en nødvendighet å ha et alternativ til «snakketerapi» for disse ungdommene. I dette kapitlet ønsker jeg å ta for meg kunst og kreativitet som terapiform.

Hege Sjølie (2006) skriver at mange av brukerne på Støttesenteret mot incest i Oslo (SMIO) forteller at språk og samtale alene ikke holder i bearbeidelse av skadene de har blitt påført som barn. Mange brukere forteller at alternative uttrykksformer som diktskriving, tegning og andre kreative uttrykk har hjulpet dem. Det trekkes slutninger mellom kreative uttrykksformer som et redskap for å håndtere og få frem vonde opplevelser og minner som er for vanskelig å uttrykke eller sette ord på. Jansen (2013) hevder at det å tilby fortolkningsredskaper kan handle om å fremheve mulige forståelser av det som skjer eller har skjedd i barn og ungdommenes liv. Selv om de enslige mindreårige kommer fra ulike bakgrunner og kulturer og situasjonene de flykter fra er forskjellige, vil ofte bagasjen de bærer med seg inneholde mange av de samme elementene, slik som vonde minner, opplevde tap, separasjon, stor sorg og smerte (IMDI 2009,11).

Som barnevernspedagog vil vi ofte møte på barn og unge som opplever skam i forhold til eget liv og mange har også store hull i historien sin (Sæther og Bø 2004, 93). I miljøterapi har barnevernspedagogen som hjelper den oppgaven å bidra til å omdefinere barnas historie. Med dette mener jeg det å gi barnets historie en slik form at den blir mer sann og hel og dermed også lettere å bære og å snakke om. Dette krever en relasjon mellom ungdommen og barnevernspedagogen preget av anerkjennelse og bekreftelse. Anerkjennelse i praksis er å være nysgjerrig, åpen og ydmyk, samt å skape trygge rammer rundt aktiviteten. (Leira 2004).

6.1 Kreativitet som redskap for narrativ

Jeg ønsker her å bruke et eget prosjekt som et eksempel på kreativitet som redskap for historiefortelling. I samarbeid med den frivillige organisasjonen Norske sosialarbeidere uten grenser har jeg utarbeidet et fotokurs for enslige mindreårige flyktninger. Kurset tar opp 4 – 5 enslige flyktninger fra bofelleskap av gangen, for et kurs som har to oppmøter i uka og strekker seg over 4 måneder. Kurset har til hensikt å gi en enkel innføring i bruk av et speilreflekskamera og forskjellige billedlige teknikker som til slutt skal brukes i en oppgave med tema historiefortelling. Den første dagen i uka er obligatorisk. Her får ungdommene en innføring i en av innstillingene på kameraet. Vi tester det ut i fellesskap og de får så en liten hjemmelektur der hovedmålet er å prøve ut innstillingen. Den andre dagen er frivillig, ungdommene kan komme innom for i fellesskap å se på de bildene de har tatt eller få hjelp dersom de ikke forstod hvordan de skulle anvende innstillingen. For eksempel lærer de betydningen av lukker tid og blenderåpning, som begge er innstillinger som påvirker lysforholdene og dybdeskarpheten i et bilde.

Etter innføringen av kamerats tekniske innstillinger får de en innføring i bildekommunikasjon, hvordan fargekontraster, komposisjon og utsnitt påvirker budskapet i et bilde. Igjen får de noen enkle hjemmelekturer og veiledning ved behov. Til slutt går vi gjennom et kurs på hvordan bilder kan fortelle historier. Vi ser gjennom andre fotografers bilder og tolker hva vi ser. Etter dette får ungdommen en avsluttende oppgave med tema historiefortelling. De kan velge selv hva eller hvem de ønsker å fortelle en historie om. Målet er ikke å tvinge fram ungdommenes egne historier men å bygge opp en evne til å bruke fotografi som et redskap for å uttrykke seg som. Selve gjennomgangen og læringen av det tekniske aspektet ved kamerafotografering har også en hensikt.

Å ta bilder med et kamera betyr å prøve å fange en opplevd virkelighet gjennom et begrenset redskap. Kameraet trenger å justeres ut ifra gitte lysforhold. Skal du prøve å ta et portrett av noen når det er veldig mørkt, må du ofre bildets kvalitet. Bildet kan gjøres lysere, men vil da ikke lenger være skarpt, men kornete. Hensikten med å lære om de tekniske mulighetene og begrensningene er å få en forståelse for at ting i livet og kanskje livet selv er vanskelig å få tak i og at begrensinger alltid vil være tilstede og at det beste vi kan gjøre er å finne måter å bruke disse begrensningene til vår fordel.

Alle kriser har et potensiale til å være positive utviklingsmuligheter, hvis muligheten for psykologisk bearbeiding er til stede (Leira 2006). Da kan man vokse og vinne et rikere liv. Sykdom og lidelse er et slags brudd og noen bruker slike brudd til å skape. Miljøterapi er en viktig arena for å gjøre nye emosjonelle og relasjonelle erfaringer. Gjennom aktivitet og samspill i kontakt med tydelige og forutsigbare voksne innenfor en faglig ramme, kan ungdom få muligheter for opplevelse av mestring, vekst og bedret selvbilde. (Leira 2006, Larsen 2004). Med utgangspunkt i barnets eller ungdommens perspektiv og ved å se på problematferden som en tilpasningsstrategi og ikke som noe som ensidig må korrigeres, kan man få til positive endringer i samspillmønstre mellom voksne og barn, og derved endring i problematferd (Haavind og Øvreeide, red. 2007). Kreative metoder, som for eksempel fotografi, kan være et redskap for enslige mindreårige å bruke for å meddele sitt perspektiv og dermed åpne døren for kommunikasjon, relasjonsbygging og bearbeidelse av emosjonelle «knuter».

6.2 Rammer for kreativ metode

Barnevernspedagogens jobb krever en mellommenneskelig kompetanse og gode kommunikasjonssevner. Enslige mindreårige flyktninger befinner seg i en svært usikker og vanskelig psykologisk situasjon. I kreativt arbeid med ungdommene vil det derfor være viktig for barnevernspedagogen å skape forutsigbare og trygge rammer (Røkenes og Hanssen 2006). Larsen (2004) skriver om salutogenesen, som er latin og beskriver læren om det som skaper helse. En overordnet salutogen faktor er følelsen av sammenheng. Det å oppleve sammenheng gir trygghet og mulighet til å tolke og forstå omverdenen. Jeg-svake og dårlig integrerte barn opplever ofte verden som kaotisk og fragmentert, noe som kan gjøre det ekstra viktig å møte dem med trygge, etablerte og forutsigbare strukturer (Larsen 2004, 143).

Fotokurset som jeg nevnte ovenfor er en kreativ aktivitet som må kunne skape trygghet, forutsigbarhet og sammenheng. Det samme gjelder andre kreative aktiviteter med en terapeutisk hensikt. Det vil være hensiktsmessig å innlede aktiviteten med tydelig informasjon om hvem jeg er og om min rolle i denne aktiviteten, for så å si noe om formålet, og tiden vi har til rådighet. Innledningsvis kan det være en ide å bruke litt tid på å bli kjent med ungdommene, og gi dem muligheten til så si litt om seg selv, hva de liker å gjøre i fritiden osv., før man begynner å snakke om det som er formålet med aktiviteten. Dette åpner for å lære litt om hvem de forskjellige ungdommene er, hvilken plass de har i gruppen og hvordan man kan trekke inn deres interesser inn i kurset.

For å unngå misforståelser, både fordi ungdommen kan ha vansker med språket og fordi de kan falle ut av det, kan man oppsummere informasjonen underveis og sjekke om ungdommene får med seg det som blir sagt, eller om man bør formulere seg annerledes.

Miljøterapi kan være en ukjent metode for de fleste av ungdommene, og de trenger derfor tid til å forstå hva det innebærer. Avslutningsvis kan det være nyttig å forsøke å oppsummere hva man har gjennomgått i kurset for på den måten å forsikre seg om at man har en felles forståelse av hva man har blitt enige om. Fotokurset jeg har illustrert ovenfor er bare et eksempel på en kreativ metode. Musikk, teater, drama og billedkunst er også andre mulige alternativer (Meyer 2006). Hovedsaken er at aktiviteten gir rom for at de enslige mindreårige kan uttrykke noe av sine tanker og følelser på en måte som gjør opp for språkets begrensninger.

6.3 Metaforer

Metaforer er et nyttig redskap i kreativt arbeid og et verktøy i narrativ. Vi bruker ofte metaforer når vi prøver å forklare noe eller uttrykke oss og en del metaforer og billedlige ordtak er så innarbeidet i oss at vi ikke en gang tenker over det. Metaforer er ofte mer fengende og fargerike enn nøytrale beskrivelser. I en relasjon mellom hjelper og hjelpemottaker kan metaforer lede til en ny forståelse av en situasjon og hjelpe med å se situasjonen med nye øyne (Sæther og Bø 2004, 187). Metaforer har en evne til å formidle opplevelser i større grad enn det nøytral språk har, både i en tekst og i en samtale. Det finnes utallige eksempler på dette i dagliglivet. Når vi for eksempel sier «jeg drukner i papirarbeid» i stedet for å si «jeg har mye uferdig arbeid», forteller vi noe om følelsen vi sitter med, og ikke bare den praktiske situasjonen. Metaforer er knyttet til kroppens følelse eller opplevelse av velvære, sykdom eller lidelse (Sæther og Bø 2004, 187). Man snakker for eksempel om sommerfugler i magen når man er forelsket, eller at man kjenner seg tung i kroppen når man er sliten eller umotivert.

I arbeid med enslige mindreårige flyktninger kan det være viktig å huske at vi har forskjellige kulturelle utgangspunkt og dermed også bruker andre metaforer som kan virke ukjent for hverandre. Mine foreldre kommer opprinnelig fra Kosovo, her er det for eksempel vanlig å uttrykke sin glede og kjærlighet over sine små barn ved å si «jeg vil spise hjertet ditt!». På norsk høres det kanskje makabert ut, men på kosovo-albansk kan betydningen sidestilles med «du er til å spise opp!». For andre kan både det norske og kosovo-albanske fremstå som

merkelig. De enslige mindreårige kan også ha med seg metaforer og uttrykk som har en helt annen betydning enn det vi tror. Igjen er det viktig å følge de miljøterapeutiske retningslinjene og være åpen og undrende.

6.4 Gruppeterapi med enslige mindreårige

Som nevnt har de enslige mindreårige lidd betydelige tap og selv om noen av deres opplevelser kan sidestilles med opplevelsene til andre grupper migranter, er de enslige mindreåriges situasjon likevel unik. I motsetning til andre grupper flyktninger og innvandrere, kommer de enslige mindreårige alene og har ikke hatt noen voksne å lene seg på under selve flukte og mange har også mistet nære familiemedlemmer eller foreldre i hjemlandet.⁸ Det kan tenkes at gruppeterapi kan være med på å bygge et felleskap og dermed gi ungdommene en følelse av tilhørighet. Mennesket har generelt behov for å kjenne og søke tilhørighet i en gruppe, for å finne trygghet og beskyttelse (Skytte 2008, 48). Jo mer utrygg verden oppleves, desto mer er det behov for en gruppetilhørighet (ibid.).

Gruppeterapi kan gjøre det lettere å bearbeide hendelser. Til dels ved å dele erfaringene sine. Den andre positive effekten er muligheten til å normalisere de emosjonelle reaksjonene ved at de rammede ungdommene merker at deres egne posttraumatiske symptomer, tanker og følelser, som kan føles skremmende og unormale, faktisk deles av andre som har opplevd det samme som dem selv (Yule og William i Broberg, Almqvist og Tjus 2006, 178). Det å knytte relasjoner til andre som anerkjenner ens tap og forstår ens sorg og savn kan gjøre det enklere å bearbeide ens traumer (Varvin 2015). Det kan også skape resiliens (Waaktaar og Christie 2004).

Mange flyktninger kommer fra land der dans og sang og andre uttrykk er en del av ritualene i deres kultur (Meyer 2007, 55) De er naturlige uttrykk å ta i bruk, mens den tradisjonelle, verbale psykoterapimetoden slik vi kjenner den i Norge kan være mer fremmedgjørende (ibid.). De er ofte ikke vant til å sette seg ned og snakke om følelser og mange har aldri vært i terapi. Å snakke til fremmede om sine problemer kan være en ukjent og skremmende. Meyer hevder at gruppeterapi med fokus på KUT (kunst- og uttrykksterapi) er en egnet behandlingsmetode i arbeid med flyktninger (Meyer 2007, 45).

---

⁸ <http://www.aftenposten.no/norge/Mindrearige-asylsokere-strever-med-a-fa-aksept-for-sitt-onske-om-a-hjelpe-familien-sin-20974b.html> (29.04.2017)

Symptomene som flyktninger ofte utviser er mangel på tillit til andre mennesker, tilbaketrekning, depresjon, ikke-tilstedeværelse, en knust identitet og en følelse av å være i et tidløst rom. Alle disse symptomene gjør det vanskelig for individet å knytte seg til en gruppe, men Meyer (2006) mener at når man først får en gruppe oppe og stå med kunst- og uttrykksterapi, har det en positiv effekt på disse symptomene og belyser en undersøkelse basert på gruppeterapeutiske erfaringer med aktiv bruk av kunst og uttrykksterapeutiske metoder, gjennomført ved Psykososialt senter for flyktninger som løfter frem 8 viktige og potensielt kurative faktorer (Meyer 2006, 46). Dette er ifølge Meyer faktorer fremkommet på bakgrunn av deltakernes beskrivelser av egne opplevelser i møte med KUT-metoder i gruppe, metoder som blant annet kjennetegnes ved at det er gruppens egne ressurser som identifiseres og anvendes i kommunikasjonen.

1. Det å bli behandlet som et individ med en egen identitet i stedet for å oppleve seg som et objekt.
2. Gjennom kunst å finne uttrykk for symptomer og lære å mestre disse med hjelp av hverandre.
3. Styrke evnen til å være tilstede her og nå.
4. Oppleve å få vitner til egen historie ved at deltakerne forteller hverandre om opplevelsene.
5. Gjennom bevegelse skapes energi og dette gir følelse av liv i kroppen.
6. Gjennom kunst få nye erfaringer og perspektiver på gamle historier.
7. Oppnå at det skapes en distanse til egen historie og en tillatelse til å leke i et "overgangsrom" (asyltilværelse).
8. Det å skape og være med på grupperitualer kan føre til at en gjenvinner psykologisk balanse.» (Meyer 2006, 47).

Kreative metode kan være en arena for å bygge relasjoner og føle tilhørighet i et fellesskap, til barnevernspedagogen som jobber med dem og ungdommene seg imellom. Samtidig kan den kreative metoden man har tilegnet seg være en brobygger til storsamfunnet. De enslige mindreårige får kanskje større motivasjon til å ønske å melde seg inn i lokale lag eller klubb som holder på med for eksempel foto, teater, kor o.l.

7 utfordringer og muligheter

Både kreativ metode og tradisjonell terapi kan by på utfordringer i arbeid med enslige mindreårige flyktninger. Når det snakkes om kunst eller estetikk er det mange som tenker at dette ikke er noe for dem, at de ikke er «kreative» eller ikke skjønner seg på kunst. Sæther og Bø (2004, 93) mener at det er viktig å være åpen for slike reaksjoner og ikke nedgradere dem og heller sette av tid til spørsmål, refleksjon og undring. Ingen bør presses til aktiv deltakelse.

En annen utfordring kan være alderen. Den gruppen enslige mindreårige som jeg nevner i denne oppgaven er mellom 15 og 18 år. Dette er en alder der ungdom er midt i en kognitiv modningsprosess, og deres evne til å tenke abstrakt og til å sette ord på egne erfaringer på en reflektert måte er fortsatt under utvikling (Bengtson 2008, 213). Deres selvbylde er skjørt og de kan ha problemer med å se seg selv i et nyansert eller kritisk lys og ty til enkle forsvarsmekanismer (ibid.). Ungdom kan ofte kommunisere gjennom korte setninger og stikkord eller lite reflekterte verbale ytringer og handling (Bengtson 2008, 213).

For ungdom som har opplevd store traumer kan også handlingene i stor grad være utageringer av ubearbeidet og uintegreert affekt. For noen kan utageringene vises i form av selvskading og spiseforstyrrelser, mens hos andre kan den komme til uttrykk som atferdsvansker som utagering og annen destruktiv atferd (Myrstad 2009). Psykolog Elisabeth Myrstad (2009) påpeker at de med en utadrettet utagering oftest er gutter, mens de med innadrettet utagering oftest er jenter. Dette kan være viktig å ha i tankene i arbeid med enslige mindreårige flyktninger, der majoriteten er gutter⁹.

Behandling av enslige mindreårige flyktninger må ha flere mål. Den må kunne hjelpe med å styrke sterke sider og samtidig utvikle et potensial som ikke tidligere har fått vekstmulighet (Waaktaar og Christie 2004). Behandlingen må også kunne bidra til å løse opp fastlåste emosjonelle knuter, der disse har oppstått. Det kan være traumer og relasjonsskader der erfaringer og opplevelse ikke har vært bearbeidet gjennom det narrative, og som derfor emosjonelt oversvømmer evnen til å bearbeide opplevelsene. Det kan føre til stagnasjon i utviklingen og til at personen havner på fastlåste sidespor preget av repetisjon av tidligere negativ erfaring (Haavind og Øvreeide red. 2008).

Hos ungdom kan det i tillegg ligge en generell motstand mot å tematisere noe som berører eller vekker ubehagelige følelser, som kan føre til forandring og som er til stede i all terapi. Det kan ligge en fare for at ungdommen bryter terapiformen, enten den er basert på kreativ metode eller vanlig terapi. Ved å la den unge ta ansvaret for å ta ordet og assosiere fritt risikerer man ikke å komme i gang (Dyregrov, 2004). Etter at man har avventet noen spontane formuleringer fra ungdommene selv uten resultat, må de hjelpes konkret i gang. Et eksempel i

---

⁹ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Oppvekst/Barn_pa_flukt/Enslige_mindrearige_asylsokere_EMA/ (28.04.2017)

kreativt arbeid er som nevnt fotokurset. Ungdommene får muligheten til å fritt jobbe med temaer de selv ønsker, men kurset åpner også for at kursholderen kan veilede og dytte ungdommen i riktig retningen. Innledningen til kreative metoder vil på lik linje med individualterapi være enkel, fordi ungdommen her kan gi en presentasjon av seg selv og bare gå inn på det som berører dem uten at vi går noe dypere inn på det. Det vanskelige kan være å bevege seg videre til neste nivå, til det de ikke ennå har satt ord på eller er blitt seg bevisst (Dyregrov 2004).

Et virkemiddel for å føre behandlingen fremover kan være å utfordre ungdommene til å bruke den kreative metoden, til å dokumentere eller belyse hvordan en hverdag hos dem ser ut og bruke dette som en inngangsport til videre diskusjon. Et annet virkemiddel kan være å se på de aspektene ved en kreativ aktivitet som ungdommen mestrer eller synes er vanskelig og grave i tilstandens årsak. Under min praksis på transittmottaket for enslige mindreårige asylsøkere holdt jeg et kurs i origami. Det var spesielt en afghansk gutt på 16 som var interessert i aktiviteten. Han lærte fort og veiledet etter hvert noen av de andre guttene. Han begynte å dele minner om sin rolle som storebror i hjemland og at han alltid hadde vært flink til å reparere vinduer og dører hjemme i Afghanistan. Gjennom beskrivelse av hendelser bit for bit får vi få tak i erfaringenes kvalitet og eventuelle følelser av å være stolt, trengt eller kanskje å måtte bli voksen tidlig. Det kan åpne for en bevisstgjøring av hvordan erfaringen egentlig var og hvordan hendelsene egentlig kjennes. (Haavind og Øvreide red. 2007).

Et annet virkemiddel kan være å ta i bruk et konkret tema, en følelse eller opplevelse. I forbindelse med fotokurset hadde jeg for eksempel satt opp en oppgave der ungdommene skulle bli bevisst fargenes evne til å beskrive følelser. De skulle prøve å uttrykke en følelse gjennom en farge og senere i forløpet skulle vi diskutere hvilke følelser de forskjellige bildene vekket i oss. På denne måten kan man gå inn i en samtale om følelser generelt og dermed åpne for en samtale rundt egne følelser.

8. Avslutning

I denne oppgaven har jeg forsøkt å belyse hvordan kreativitet og kunst kan brukes i arbeid med enslige mindreårige flyktninger. Jeg har særlig vært interessert i å undersøke hvordan kreative metoder kan brukes som en forlengelse av språket og være behjelpelig i å berøre det som er vanskelig. Jeg opplever det som en nødvendighet å finne alternative uttrykksformer når ordene ikke er tilstede, både på grunn av de språklige barrierene og fordi de opplevde

traumene er sammensatte og vanskelige. Det å kunne ha tilgang til redskap som kan hjelpe med å løse opp emosjonelle knuter anser jeg som nødvendig i arbeid med både enslige mindreårige og andre grupper barn og unge. Av egen erfaring vet jeg at de radikale endringene i en flyktnings tilværelse kan gjøre det vanskelig å bearbeide ens opplevelser. Man sitter med en vond følelse som er vanskelig å sette konkrete ord på. Kreative metoder har et potensiale til å gi et rom for det ubeskrivelige. Det har også et potensiale til å skape relasjoner og tilhørighet og gi en følelse av mestring. Utfordringen kan ligge i at mange ikke føler at kunst er deres «greie». Samtidig kan det by på utfordringer å jobbe terapeutisk med ungdom, som enda er i en utviklingsprosess og ikke har ferdigutviklet evnen til abstrakt tenkning. Likevel tenker jeg at det er verdt et forsøk å bruke kreativitet som terapeutisk metode. Når vi vet at de enslige mindreårige etter fylte 18 i større grad må stå på egne bein, kan det være viktig at vi sender noen redskap de kan ha med seg videre i livet, som verktøy til å jobbe med seg selv og samtidig nå ut til andre.

7. Litteraturliste

Barne og familiedepartementet. FNs konvensjon om barnets rettigheter (2003)

Hentet 20 april 2017 fra:

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf

Berg-Frykholm, Annika. 2008. *Sjalvbilder: Att komma vidare genom skapande.*

Uppsala: Bergsaker.

Bunkholdt, Vigdis og Mona Sandbæk. 2008. *Praktisk barnevernsarbeid.* Oslo: Gyldendal

Bø, Aud Kirsti og Wigdis Helen Sæther. 2004. *Kunsten som beveger. Estetisk dannelse i helse og sosialfagene.* Oslo: Fagbokforlaget Bergen

Dahl, Øyvind 2013, *Møter mellom mennesker.* Oslo: Gyldendal

Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving.* 5. utg. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Grønvold, Erik og Storø, Jan (2010): *Miljøarbeid i barnevernet - systematikk og refleksjon.* Oslo: Universitetsforlaget.

Haavind, H. og H. Øvreeide. 2007. *Barn og unge i psykoterapi.* Del 1. Oslo: Gyldendal akademisk.

Jansen, Anne. 2013. *Narrative kraftfelt. Psykologisk utvikling hos barn og unge i et narrativt perspektiv.* Oslo: Universitetsforlaget.

Killingmo, Bjørn, 1999. *Den åpne samtale.* Artikkel i Tidsskrift for norsk lægeforening Nr 1

Larsen, Erik. 2004. *Miljøterapi med barn og unge.* Organisasjonen som terapeut. Oslo: Universitetsforlaget.

Levin, Irene og Jan Trost. 2005. *Hverdagsliv og samhandling.* Bergen: Fagbokforlaget

Røkenes, O.H. og Hanssen, P. 2006. *Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker.* Bergen: Fagbokforlaget

Schibbye, Anne-Lise Løvlie 2009: *Relasjoner: et dialektisk perspektiv på eksistensiell og psykodynamisk psykoterapi.* København: Akademisk forlag

Skytte, Marianne. 2008. *Etniske minoritetsfamilier og sosialt arbeid.* Oslo: Gyldendal akademisk.

Waaktaar Trine og Helen Johnsen Christie. 2000. *Styrk sterke sider. Håndbok i resilience grupper for barn med psykososiale belastninger.* Kommuneforlaget

8. Selvvalgt pensum - fordypningsverksted

Enslige mindreårige og minoritetsfamilier i barnevernet

Berg B. & Tronstad, K. red. 2015. *Levekår for barn i asylsøkerfasen*. NTNU

Samfunnsforskning; Lidén, H., Eide, K., Wærdahl, R., Nilsen, A. C. E., & Hidle, K.

(2013). *Levekår i mottak for enslige mindreårige asylsøkere*. ISF-Rapport 2013:03

Dahl Solveig, Seaass Nora, Varvin Sverre (red.) 2006, *Psykiatrisk og psykososialt arbeid med flyktninger - veileder*. Nasjonalt kunskapscenter om vold og traumatisk stress.

Oslo: Unipub AS

Econ (2007). *Bo- og omsorgstiltak for enslige mindreårige i kommunene*. Utgifts-kartlegging og vurdering av kvalitet. Rapport 2007/032. Oslo: Econ

Hentet 28.04.2017

<https://evalueringsportalen.no/evaluering/bo-og-omsorgstiltak-for-enslige-mindrearige-i-kommunene-utgiftskartlegging-og-vurdering-av-kvalitet/stream.pdf/@@inline>

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI). *Bosetting av enslige mindreårige flyktninger* (2014). Hentet 22. april 2017 fra

<http://www.imdi.no/no/Bosetting/Enslige-mindrearige/>

Jansen, Anne. 2007. *Om å skape seg selv og en fremtid. Betydningen av å fortelle historier*. Norges barnevern. Nr. 4

NOU 2011:10. *I velferdsstatens venterom: Mottakstilbudet for asylsøkere*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Hentet 22. april 2017 fra

<http://www.regjeringen.no/pages/16540059/PDFS/NOU201120110010000DDDPDFS.pdf>

Trommland Mari 2015. *Bosetting av enslige, mindreårige flyktninger*. Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.

Hentet 22. april 2017 fra

<file:///F:/Programplan%20BA%20barnevern%20heltid%202014-15.pdf>

Varvin, Sverre. 2015. *Flukt og eksil. Traume, identitet og mestring*. 2. utgave.

Oslo: Universitetsforlaget.

Oppedal, B., Jensen, L. & Seglem, K. B. (2008). UngKul-rapport nr. 1: *Når hverdagen*

normaliseres: Psykisk helse og sosiale relasjoner blant flyktninger som kom til Norge uten foreldrene sine. Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt

Olkowska, A. Landmark, B. (red) (2016) *Miljøterapi. Prinsipper, perspektiver og praksis.*
Oslo. Fagbokforlaget

Barnevernsgdommenes overgang til voksenlivet

Myrstad Elisabeth 2009. *Psykoterapi med ungdom: Terapeutiske og profesjonelle utfordringer.* Tidsskriftet Psykologi

Hentet 25.april 2017 fra

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=92715&a=2

Oppedal, B., Seglem, K. B. & Jensen, L. (2009). *Avhengig og selvstendig. Enslige mindreårige flyktningers stemmer i tall og tale.* Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt.

Hentet 20. april 2017 fra

<https://www.fhi.no/globalassets/migrering/dokumenter/pdf/rapport-200911-pdf-.pdf>

Storø, Jan. 2012. *Ettervern og overgang for ungdom i barnevernet.* Oslo: Universitetsforlaget